

e-ISSN: 2148-0494

Dergiabant

Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 2
(Kasım/November 2022)

Kur'ân'da Musibet-Teselli İlişkisi

The Relation of Calamity and Consolation in the Qur'ân

Yunus Akça

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı

Dr., Ministry of National Education
Ankara/Turkey

akcayunus@hotmail.com
orcid.org/0000-0001-7969-433X

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 06 Temmuz 2022

Kabul Tarihi: 05 Eylül 2022

Yayın Tarihi: 30 Kasım 2022

Yayın Sezonu: Güz

Article Information

Article Type: Research Article

Date Received: 06 July 2022

Date Accepted: 05 September 2022

Date Published: 30 November 2022

Publication Season: Autumn

<https://doi.org/10.33931/dergiabant.1141343>

İntihal/Plagiarism

Bu makale özel bir yazılımla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned with a special software and no plagiarism was detected.

Atıf/Cite as

Akça, Yunus. "Kur'ân'da Musibet-Teselli İlişkisi". *Dergiabant* 10/2 (Kasım 2022), 559-582.
<https://doi.org/10.33931/dergiabant.1141343>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Bolu,
14030 Turkey. All rights reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant>

Kur'ân'da Musibet-Teselli İlişkisi

Öz

İnsanoğlu, imtihan edilmek üzere gönderildiği dünya hayatında bazen korku, bazen açlık, bazen hastalık, bazen de mal ve can kaybı gibi hayatı olumsuz etkileyen çeşitli musibetlerle karşılaşmaktadır. Birçok âyette ifade edildiği gibi musibetlerin büyük bir kısmı, insanın kendi kötü fillerinin sonucu olarak meydana gelirken bir kısmı da kader ve imtihan bağlamında değerlendirilebilecek irade dışı sebeplerle olabilmektedir. Musibetler insanoğlu için oldukça yıpratıcıdır. Bu psikolojiden kurtulmak, hayata tekrar adapte olup normal yaşama dönebilmek için insanın manevi bir teselliye ihtiyacı vardır. Kur'ân, başta Peygamberler olmak üzere inananlara musibetler karşısında takınacakları tavır konusunda önemli tavsiyelerde bulunmuş ve onlara dayanma gücü verecek açıklamalar yapmıştır. Ayrıca Kur'ân'da, musibetlerin sebep ve hikmetleri üzerinde durulmuş; sabır, tevekkül, dua, tövbe ve ümitle musibetlerin üstesinden gelinebileceği vurgulanmıştır. Musibetlerle karşılaşan insan, sergilediği tutum ve davranışlarla Allah'a yaklaşmakta veya O'ndan uzaklaşmaktadır. Musibetlerle bir yandan insanın acizliği, zayıflığı, güçsüzlüğü ortaya konurken, diğer taraftan samimiyeti ölçülmekte ve hak katındaki derecesi de tayin edilmektedir. Bu çalışmada, musibet-teselli bağlamında Kur'ân'ın, Müslümanları nasıl teselli ettiği, onlara nasıl moral verdiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Musibet, Teselli, Sabır.

The Relation of Calamity and Consolation in the Qur'ân

Abstract

Mankind encounters various misfortunes that negatively affect life such as fear, sometimes hunger, sometimes disease, and sometimes loss of life and property in the worldly life to which they are sent to be tested. As stated in many verses, while most of the calamities occur as a result of one's own bad deeds, some of them may be due to involuntary reasons that can be evaluated in the context of fate and testing. Troubles are very wearisome for human beings. In order to get rid of this psychology, to adapt to life again and return to normal life, a human needs a spiritual consolation. The Qur'ân has given important advice to believers, especially the Prophets, about the attitude they will take in the face of calamities and has made statements that would give them the strength to endure. In addition, in the Qur'ân, the causes and wisdoms of calamities are emphasized; It has been emphasized that calamities can be overcome with patience, faith, prayer, repentance and hope. A human who encounters calamities approaches or moves away from Allah with the attitudes and behaviours he exhibits. While calamities reveal the inability, weakness and impotence of human beings, on the other hand, their sincerity is measured and their degree in the sight of Allah is determined. In this study, it has been tried to reveal how the Qur'ân consoled Muslims in the face of calamities and how it gave them moral support in the context of calamity-consolation.

Keywords: Tafsir, Qur'ân, Calamity, Consolation, Patience.

Giriş

Musibetleri genel olarak doğrudan Allah (cc) tarafından gönderilen ve engel olmaya güç yetirelemeyen ölüm, deprem ve malın yok olması gibi büyük felaketler ile insan kaynaklı ve genellikle bertaraf edilmesi mümkün olan iftira, eziyet şeklinde iki kısma ayırmak mümkündür.¹ İnsanlar, musibetlerle karşılaştıklarında çoğu zaman demoralize olup hayata küserler. Bunları bazen sabır, tevekkül, şükür ile karşılamanın daha avantajlı olacağını

¹ İsmail Karagöz, *Kuran'a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum* (İstanbul: Çelik Yayınları, 1996), 40.

unutup isyan da edebilirler. Oysa İslam'a göre ölüm dâhil diğer musibetler yaşamın bir parçası ve önlenemez gerçeğidir. Allah'ın, kâinattaki uygulamaları bağlamında değerlendirildiğinde insanların bela ve musibetlerle karşılaşmamaları imkânsızdır. Zira kâinattaki varlıklar sürekli olarak değişim ve hareket halindedir.²

İslam'a göre bireysel veya toplumsal musibetler, sadece işlenen günahlar ve hatalar sebebiyle verilmemektedir. Geçmişten günümüze musibetlerin sebeplerini inceleyen kimi araştırmacılar bunu Allah'ın insanlara bir tür cezası olarak görmüşlerdir.³ Ancak başta peygamberler olmak üzere birçok Allah dostunun da çeşitli musibetlerle karşılaştıkları düşünüldüğünde her musibeti Allah'ın kullarını cezalandırması olarak görmek ve düşünmek son derece yanlış olur. Dolayısıyla Müslüman, insana musibet gibi gelen bazı hususların Allah'ın insanlara lütfu olabileceğini düşünmeli ve onlardaki gizli olan nimeti, hayrı aramalıdır. Ne yazık ki günümüz insanının dinî duygularında zayıflamalar görülmekte ve bu durum onu yoğun kaygılar içinde yaşamaya sevk etmektedir. Bu nedenle birçok araştırmacıya göre günümüz çağına “kaygı çağı” denmektedir.⁴

Makalede önce musibetin ve tesellinin genel anlamda tanımı yapılmış daha sonra bunların âyet ve hadisler doğrultusunda insan hayatındaki yeri ve önemi ele alınmıştır. Musibetin bazen bir âdetullah şeklinde tecelli ettiği üzerinde durularak bunun sebep ve hikmetlerine vurgu yapılmış; musibetlerin bireysel ve toplumsal yönüne değinilerek, bunlarla nasıl baş edilmesi gerektiği ve bunda teselli faktörünün ne kadar önemli ve etkili olduğu ön plana çıkarılmıştır. Araştırmamızla ilgili yapmış olduğumuz literatür taramasında musibet ve teselli hakkında yapılan araştırmaların genelde ayrı başlıklar halinde ele alındığı görülmektedir.⁵ Bu çalışmalarda genellikle musibetlerin sebepleri, musibetlere karşı gösterilen bireysel ve toplumsal tavırlar, musibetlerin sonuçları, musibetler karşısında teselli örnekleri gibi konular ele alınmıştır. Çalışmamızda amaç edindiğimiz asıl düşünce, musibetlerin teselli ile olan ilişkisi yani musibetin çoğu zaman bir rahmet ve teselli olduğunun ortaya konulması olduğu için diğer çalışmalardan ayrıldığını söyleyebiliriz.

1. Musibet ve Teselli Kavramları

Musibet; “yağmur yüklü bulut ve şiddetle yağın yağmur” anlamındaki “savb” kökünden türeyen ve “isabet etmek, başa gelmek, ulaşmak” gibi anlamlara gelen “esâbe”

² Mustafa Çağrı, “Musibet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/255.

³ Ali Yıldız Musahan, “Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi”, *Ekev Akademi Dergisi* 20/66 (2016), 133.

⁴ Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 27.

⁵ Feyzullah Acerce, *Kur'ân'a Göre Musibetler Karşısında Peygamberlerin Tavırları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010); Sabahattin Göztok, *Kur'ân'da Günah-Musibet İlişkisi* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010); Halil Aldemir, *Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygambere Yapılan Teselliler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001); Salih Gedük, *Kur'ân'da Müminlere Teselli, Moral ve Motivasyon* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015); Yahya Yıldırım, *Kur'ân'da Mü'min ve Müslümanların Tesellisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010); İbrahim Yıldız, “Kur'ân'a Göre Musibetler Karşısında İnsanların Psikolojik Tutumları”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Aralık 2020).

fiilinin ismi olup, “sıkıntı, felaket, bela” anlamına gelmektedir.⁶ Bu kelime, Kur’an’da musibet şekliyle 10 yerde geçmekte⁷ ve insanın hayatı boyunca karşılaşılabileceği sıkıntıları ifade etmektedir. Musibetle yakın anlamda olan “bela” kelimesi de “dert, keder, imtihan, musibet, afet ve ceza” gibi anlamlara gelmektedir.⁸

Teselli kelimesi “سلو” kökünden türemiş olup “hatırlamamak, gam, acı ve kederin gitmesi, aldırılmamak, huzura kavuşmak ve uzak durmak” gibi anlamlara gelmektedir.⁹ Teselli; acı bir olayı unutturmaya, kederi hafifletmeye ve musibete uğrayan kişiyi avutmaya çalışmaktır.¹⁰ Kur’an’da geçen “itmi’nân” kelimesi de teselli anlamında kullanılmıştır. “İtmi’nân”; kalbin bir şeye bağlanarak onunla sükûnet bulması, endişe ve sıkıntıdan sonra kişinin huzura, sükûna kavuşması anlamlarında kullanılmıştır.¹¹ Kur’an’da gerçek huzurun zikir¹² ve imanla¹³ olduğu bildirilmiştir.

2. Musibetlerin Sebep ve Hikmetleri

Allah (cc), başta peygamberler olmak üzere insanları değişik şekillerde bela ve musibetlerle karşı karşıya getirmektedir. Hz. Peygamber musibetlerin en ağırılarının peygamberlere, sonra onlara yakın olanlara daha sonra da kişinin dindarlığı oranında geldiğini ifade etmiştir.¹⁴ Ayrıca Hz. Peygamber Müslümana batacak bir dikenin, yorgunluğun, hastalığın, kederlenmenin ve sıkıntının isabet etmesiyle günahlarının örtüleceğini de bildirmiştir. Allah (cc) hayr murad ettiği kullarına musibetler göndermekte¹⁵ ve onları temize çıkararak musibetlerdeki sebep ve hikmetleri göstermektedir. Bela ve musibetler herhangi bir ayırım yapmadan insan cinsinin tamamını kapsayan hayat gerçekleridir. Musibetlerin inkârcılara verilme hikmeti, onların inkâr tutumlarından vazgeçerek gerçeği görmelerini veya inatları sebebiyle helak edilmelerini sağlamaktır. Müslümanlar için ise musibetler, yapılan yanlışlıklardan dönmek, imtihan edilerek Allah (cc) katındaki derecelerin artması veya işlenen günahlara kefarete olma gibi hikmetlerle verildiğini söyleyebiliriz.¹⁶

⁶ Hüseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992), 1/494-495; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcû'l-luġa ve şihâhu'l-Arabîyye* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyi'n, 1987), 1/164-166; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sader, 1994), 1/534-538.

⁷ Muhammed Fuad Abdalbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1945), 415-416; el-Bakara 2/156; Âl-i İmrân 3/165; en-Nisâ 4/62, 72; el-Mâide 5/106; et-Tevbe 9/50; el-Kasas 28/47; eş-Şûrâ 42/30; el-Hadîd 57/22; et-Tegâbün 64/11.

⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 14/83-85.

⁹ Cevherî, *Tâcû'l-luġa*, 6/2381; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 14/394-395; Ebu'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcû'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (b.y.: Dâru'l-Hidaye, ts.), 38/296.

¹⁰ İsmail Parlatır vd., “Teselli”, *Türk Dil Kurumu Sözlüğü* (Ankara: TDK Yayınları, 1998), 2/536.

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13:268; İsfahânî, *el-Müfredât*, 524.

¹² er-Ra'd 13/28.

¹³ en-Nahl 16/106.

¹⁴ Muhammed b. İsa es-Sevre Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (Mısır: Şirketü Mektebe, 1975), “Zühd”, 57; Muhammed b. Yezid Kazvî'nî İbn Mâce, *es-Sünen* (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye, ts.), “Fiten”, 23; Abdullah b. Abdurrahman Dârimî, *es-Sünen* (b.y.: Dâru'l-Muġni, 2000), “Rikâk”, 67.

¹⁵ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (b.y.: Dâru Tavku'n-Necât, 2001), “Merda”, 1.

¹⁶ Necati Kara, “Kur'an ve Sünnette Bela-Musibet”, *Ekev Akademi Dergisi* 1/3 (Kasım 1998), 39.

Ayrıca musibetler, fert ve toplumların ahlâkî ve manevî yönden olumlu yönde olgunlaşmasını, değişmesini ve gelişmesini sağlar. Bu açıdan bakıldığında gerek mü'minlerin gerekse inkârcıların başlarına gelen musibetlerin hikmeti daha iyi anlaşılabilir olacaktır.¹⁷ İnsanoğlunun maruz kaldığı musibetlere Kur'ân, çeşitli açılardan yaklaşmakta ve bunların hikmetlerine yönelik bazen açık ama bazen de işari olarak beyanlarda bulunmaktadır. Bunları kader, imtihan, insanın yapıp ettikleri şeklinde sınıflandırarak açıklamak mümkündür.

2.1. Kader

Kur'ân'a göre bireysel veya toplumsal olarak karşılaşılan bütün musibetler Allah'ın bilgisi, takdiri ve dilemesiyle olmaktadır. Bu durum Kur'ân'da; *"Allah'ın izni olmadıkça hiçbir musibet isabet etmez. Kim Allah'a iman ederse, Allah onun kalbini doğru yola ulaştırır. Allah her şeyi en iyi bilendir."*¹⁸ âyetiyle açık bir şekilde bildirilmiştir. Müslüman, iman esaslarının yanında her şeyin Allah'ın belirlediği kanunlar çerçevesinde ve kader planında gerçekleştiğini bilir. Bu nedenle karşılaşılan olaylarda bizim kavrayabildiğimiz illetlerin dışında bazı hikmetlerin de olduğu, esas bilginin gaybı ve hikmeti bilen Allah'a ait olduğu kesinlikle unutulmamalıdır.¹⁹ Dolayısıyla Allah'a inanan ve O'nu tasdik eden kişi, kader planında gerçekleşen musibetlerin ancak Allah'ın izni ve hükmü ile kendisine geldiğini bilir ve buna inanır.

Kuraklık, ürünlerin, bitkilerin azalması, fiyatların artarak hayat pahalılığının meydana gelmesi, açlığın artması, fakirlik ve hastalık gibi musibetlerin Allah'ın takdiri ile gerçekleştiği, Levh-i Mahfûz'da yazılı olduğu²⁰ *"Yeryüzünde olan ve sizin nefislerinizde meydana gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Bu ise Allah için pek kolaydır."*²¹ şeklinde bildirilmiştir. Bu ve benzeri âyetler ilk bakışta Cebriye'nin yaklaşımını çağırır da konu bir bütünlük içinde ele alındığında durumun böyle olmadığı görülecektir. Zira insana sorumluluk yüklenmesi ve bu sorumluluk çerçevesinde imtihana tabi tutulması, ayrıca bazı musibetlerin insanın davranışları neticesinde ortaya çıkması Cebrî anlayışı önleyici beyan niteliğindedir. Mü'minin bu tutumunun kader anlayışı kapsamında cüzî irade inancına tekabül ettiğini söyleyebiliriz.

Bela ve musibetlerin üstesinden gelme ve ruh sağlığını korumada kader inancının önemli etkisi vardır. Bu inanç gelecekte meydana gelebilecek olayların katlanılabilir ve kontrol edilebilir olacağına dair güven sağlar. Meydana gelen sıkıntıların olumsuz sonuçları yanında olumlu taraflarının da aranıp bulunmasını teşvik eder ve bunların tesadüfen gerçekleşmediği hususunda kişiye bir inanç sağlar.²² Böylece insan karşılaştığı musibetlerin Allah'ın takdiri çerçevesinde gerçekleştiğine inanır ve bunlardan kurtulmanın gücü

¹⁷ İbrahim Yıldız, "Kur'ân'a Göre Musibetler Karşısında İnsanların Psikolojik Tutumları", *Tefsir Araştırmalar Dergisi* 4/3 (Aralık 2020), 70.

¹⁸ et-Tegâbün 64/11.

¹⁹ Zeki Koçak, "Müslümanlar Musibetler Karşısında Nasıl Davranmalı?", *Diyanet İlmî Dergi* 56 (2020), 947.

²⁰ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 29/466.

²¹ el-Hadîd 57/22.

²² Recep Yaparel, "Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1994), 278.

dâhilinde olduğunu bilir. Zira Allah (cc) hiç kimseye gücünün üstünde yük yüklememektedir.²³

Musibetler sebebiyle sıkıntılı, tedirgin bir süreç geçiren bazı insanlar ağır depresyonlara girerek bunalımlara düşmekte ve bunlardan kurtuluş çaresini de intiharda görmektedir.²⁴ Kur'ân'da, Allah'ın takdiriyle gerçekleşecek olan musibetlerin yine Allah'ın izniyle defedileceği bildirilerek kulların Allah'a iltica etmeleri istenmiştir.²⁵ Kaza ve kader inancı sağlam olan insanlar başlarına gelenlerin Allah'ın bilgisi ve izni dâhilinde olduğunu bilirler ve bundaki hikmetleri arayarak musibetten kurtulmaya çalışırlar.

2.2. İmtihan

Kur'ân'da kâinatın yaratılış amacı, imtihana tâbi tutulan insanın nasıl davranışlar sergileyeceğinin tespit edilmesi olarak anlatılmaktadır.²⁶ Allah (cc), *"Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara arzettik, onlar onu yüklenmeye yanaşmadılar, korktular. Onu insan yükledi. O gerçekten çok zâlim, çok cahildir."*²⁷ buyurarak emanetin insan tarafından kabul edildiğini bildirmiştir. Güç yetirilemeyecek şeyleri insanlara yüklememek Allah'ın kanunu olduğu için imtihan süresince sorumlu kılınan şeyler, insanın gücü dâhilinde olmuştur.²⁸ Aynı zamanda insan, yaptıkları karşısında mükâfat ya da ceza alacağı için gücünün üstünde şeylerle sorumlu tutulmayarak sıkıntıya sokulmamıştır.²⁹ Hz. Peygamber, "Mükâfatın büyüklüğü belanın büyüklüğüne göredir. Allah (cc) bir toplumu sevdiği zaman belalarla imtihan eder. Kim razı olursa Allah'ın rızasını kazanır. Kim de öfkelenirse Allah'ın gazabı da onların üzerine olur."³⁰ buyurmuştur. Bu söz bizlere musibetlerin büyüklüğü oranında mükâfatın da büyük olacağını göstermektedir. Öyleyse kişi karşılaştığı musibetin büyüklüğünden korkmamalı, bunun gücü dâhilinde olduğunu düşünerek ona uygun bir şekilde davranmalı ve elde edeceği ecrin büyüklüğünü düşünmelidir.

İmtihan, inanmakla işin bitmeyeceğini gösterir. Nitekim âyette, *"İnsanlar, imtihana tâbi olmadan, sadece «İnandık» demeleriyle bırakılacaklarını mı sandılar? Andolsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmişizdir. Elbette Allah, doğruları da yalancılara da mutlaka ortaya çıkaracaktır."*³¹ buyurulmaktadır. Mü'min olanla olmayanı birbirinden ayıracak olan³² bu sınanma, insanın hoşuna giden veya gitmeyen bela ve musibetler aracılığıyla da olabilmektedir.³³ Hz. Peygamber, bela ve musibetlerin kişinin yakasını

²³ el-Bakara 2/233, 286; el-En'âm 6/152; el-A'râf 7/42; et-Talâk 65/7.

²⁴ Muammer Cengil, "Depresyonu Önlemede Dini İnancın Koruyucu Rolü", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/3 (Haziran 2003), 138.

²⁵ Muhammed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm (Tefsîru's-Semerkandî)* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 2/135.

²⁶ Bk. el-En'âm , 6/165, Hûd 11/7; el-Mülk 67/2.

²⁷ el-Ahzâb 33/72.

²⁸ el-A'râf 7/42; Bk. el-Bakara 2/233, 286; el-En'âm 6/152; et-Talâk 65/7; el-Mü'minûn 23/62.

²⁹ İsmail Hakkı b. Mustafa el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2010), 1/448; Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-meşânî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/62.

³⁰ Tirmizî, "Zühd", 57; İbn Mâce, "Fiten", 23

³¹ el-Ankebût 29/2-3.

³² Ömer b. Muhammed Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1997), 4/188.

³³ Süleyman Kaya, *Kur'ân'da İmtihan* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 234.

ölünceye kadar bırakmayacağını şu sözleriyle dile getirmiştir; “Mü’min erkek ve kadınların başına Allah’a kavuşacakları güne kadar, kendisinde, çocuklarında veya mallarında mutlak bir şekilde sıkıntılar gelmeye devam eder ve böylece kul günahlarından temizlenmiş olur.”³⁴

İnsanların değişik sıkıntılarla imtihan edilecekleri, “*Muhakkak ki sizi biraz korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmeyle imtihan ederiz. (Ey Peygamber!) Sabredenleri müjdele!*”³⁵ buyurularak bildirilir. Musibet olarak nitelendirebileceğimiz bu türden imtihanla karşılaşan mü’minlerin “...Biz Allah'ın kullarıyız ve O'na döneceğiz.”³⁶ demeleri istenir. Musibetlere sabredenler ve bu sözü söyleyenlerin doğru yolda oldukları ve Rablerinden bir bağışlanma, rahmetle karşılanacakları da âyetin devamında bildirilir.³⁷ İnsanların sadece sıkıntılarla değil aynı zamanda hayırlı olan şeylerle de imtihan edildikleri, “*Her can, ölümü tadar. Bir deneme olarak sizi iyilikle ve kötülükle imtihan ederiz. Ve sonunda bize döndürüleceksiniz.*”³⁸ buyurularak bildirilir. Âyette geçen “hayr”; zenginlik, menfaat, nimet ve bolluk, “şer” kelimesi ise fakirlik, zarar, bela ve sıkıntı gibi anlamlara gelmektedir.³⁹ Allah (cc), insanı sabredilmesi gereken belalarla ve şükredilmesi gereken nimetlerle imtihan etmekte ve buna göre karşılık vereceğini beyan etmektedir.⁴⁰ Çeşitli musibet ve sıkıntılar içeren imtihanın terbiye ve rahmet boyutu vardır. Bu imtihanlarla kul kendi durumunu öğrenmiş olmakta, başarılı olduğunda her iki dünyada da birçok lütfâ mazhar olmaktadır.⁴¹

Allah (cc), “*Peygamberlere ait haberlerden senin kalbini (tatmin ve) teskin edeceğimiz her haberi sana aktarıyoruz. Bunda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir hatırlatma gelmiştir.*”⁴² buyurarak geçmişte yaşanmış hadiselerle dikkat çekmiştir. Önceki peygamber ve ümmetlerinin musibetlerle imtihan edildikleri bildirilerek bunun sebep ve hikmetlerinden birinin öğüt ve hatırlatma olduğu anlatılmıştır.⁴³ Örneğin, Hz. Nuh (as) ve ona inananlar çeşitli sıkıntılara maruz kalmışlar ve sonunda kurtuluşa ermişlerdir.⁴⁴ Onların bu durumları sonraki ümmetler için ibret kılınarak bir imtihan olduğu ve Allah'ın kanunu gereği böylesi olumsuzluklarla insanların karşılaşabilecekleri bildirilmiştir.⁴⁵ Aynı şekilde Firavun ve ileri gelenler tarafından erkek çocukların öldürülmesi, kadınların ise sağ

34 Tirmizî, “Zühd”, 57;

35 el-Bakara 2/155.

36 el-Bakara 2/156.

37 el-Bakara 2/157.

38 el-Enbiyâ 21/35.

39 Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 18/439; Ahmed en-Neseî, *Medârikü't-tenzil ve hakâ'iku't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kalemü't-Tayyib, 1998),2/403; Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 4/51.

40 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/116; Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân* (Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 11/287.

41 Güven Ağırkaya, “Belâ-Musibetler Üzerine Fitrat Eksenli Bir Okuma”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Aralık 2020), 40.

42 Hûd 11/120.

43 Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 18/412.

44 el-Mü'minûn 23/28-29.

45 Muhammed b. Muhammed Mustafa Ebu's-Suûd, *İrşâdü'l-'aḳli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, ts.), 6/132.

birakılması şeklinde İsrâiloğulları'nın başına gelen musibet, Allah (cc) tarafından gelen bir imtihan olarak bildirilmiştir.⁴⁶

Musibetlerin sebep ve hikmetlerinden birinin imtihan olduğu âyet ve hadislerde anlatılmıştır. Böylesi bir sınanma ile karşılaşan insan, Allah'ın gücünün her şeye yettiğini, kulları üzerinde her çeşit tasarrufa, hüküm ve hikmete sahip olduğunu bilmeli,⁴⁷ imtihandaki sebep ve hikmetleri aramaya koyulmalıdır. Kur'an'da imtihan konusuna değinen âyetlere baktığımızda bir yandan bunların şekilleri, sebep ve hikmetleri anlatılırken diğer yandan insanların başlarına gelen bu musibetleri azaltıp onlara teselli verme özelliğinin yani imtihan teselli ilişkisinin olduğu görülmektedir.⁴⁸

2.3. İnsanın Davranışları

Musibetlerin, genel olarak insanın ferdi veya diğer insanlara karşı yapmış olduğu haksız tutum ve davranışlar sebebiyle geldiğini söyleyebiliriz.⁴⁹ Kur'an'a göre musibetlerin gelmesinde insan davranışlarının önemli etkisi vardır. Nitekim *"Başınıza gelen her musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. (Bununla beraber) Allah çoğunu affeder."*⁵⁰ buyurulmaktadır. İbn Ata, başa gelen musibetlerin ve fitnelerin kişinin kendi yaptıkları sebebiyle olduğunu, birçoklarının da Allah (cc) tarafından affedildiğini söylemektedir.⁵¹ Hz. Ali, yapmış olduğu davranışlar sebebiyle dünyada cezalandırılan bir kulun ikinci kez cezalandırılmayacağını ve Allah'ın kulun günahını affettikten sonra onu bağışlayacağını söylemiştir.⁵² Hz. Peygamber de "Allah (cc), kulu hakkında şer ve kötülük dilerse günahı sebebiyle çekeceği cezayı erteler ki insan, Allah'ın huzuruna karşılığını göreceği o günahlarıyla gelsin."⁵³ buyurarak musibetlere uğramayan kişilerin aslında durumlarının pek de iyi olmayabileceğini söylemek istemiştir.

Başka bir âyette de kişinin başına gelen musibetlerin sebebinin kendisi olabileceği *"...Başına gelen kötülük ise nefsendendir..."*⁵⁴ şeklinde bildirilmiştir. İnsanlara isabet eden kuraklık, sıkıntı, dar rızık gibi musibetlerin kişinin işlemiş olduğu günahlar sebebiyle olduğu anlatılmıştır.⁵⁵ Ayrıca toplumların başlarına gelen musibetlerin ana kaynağının da kendileri olduğu *"... Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirmeye kadar Allah, onlarda bulunanı değiştirmez. Allah bir topluma kötülük gelmesini diledi mi, artık onun için geri çevrilmesi mümkün değildir. Onların Allah'tan başka yardımcıları da bulunmaz."*⁵⁶ şeklinde bildirilmektedir. Toplumlar, içinde buldukları iyi halleri kendi istekleriyle kötüye çevirmedikçe Allah (cc) onların bu hallerini bozmamaktadır. Ancak kötü seçimlerinden

⁴⁶ el-A'râf 7/141.

⁴⁷ el-En'âm 6/17; Yûnus, 10/12, 107; Yûsuf, 12/56; er-Ra'd; 13/11; el-Fâtır; 35/2; el-Fetih; 48/11.

⁴⁸ Kaya, *Kur'an'da İmtihan*, 178.

⁴⁹ Kara, "Kur'an ve sünnette bela", 51.

⁵⁰ eş-Şûrâ 42/30

⁵¹ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 3/256.

⁵² Kurtubî, *el-Câmi*, 16/30.

⁵³ Tirmizî, "Zühd", 57.

⁵⁴ en-Nisâ 4/79.

⁵⁵ Kurtubî, *el-Câmi*, 5/285.

⁵⁶ er-Ra'd 13/11.

dolayı onlara bir kötülük dileyince de, artık onun geri çevrilmesi imkânsız hale gelmektedir.⁵⁷

İnsanlar, Allah'ın verdiği nimetlere karşı şımarıp haddi aştıklarında ve Allah'tan yüz çevirerek nankörlük ettiklerinde musibetlerle karşılaşabilmektedirler.⁵⁸ Tarihte bunun örneklerini görmek mümkündür. Örneğin; Sümerliler, Babilliler ve Asurlular gibi uygarlıkların başlarına gelen çeşitli bela, hastalık ve musibetleri kendi veya toplumlarının davranışları sonucunda Tanrı'nın bir cezalandırması olarak görmüşler ve dua benzeri ritüellerle bundan kurtulmaya çalışmışlardır.⁵⁹ Mekke halkının verilen nimetlere nankörlük ettiklerinde açlık ve korku musibetiyle imtihan edildikleri anlatılmaktadır.⁶⁰

3. Kur'ân'ın Musibet Karşısında Teselli Önerileri

Mü'minler, bela ve musibetler karşısında sarsıldıkları zaman onlardan beklenen iman yönünden kararlı bir duruş sergilemeleridir. Çünkü mü'minin imanı musibetler karşısında onu ayağa kaldıracak kuvvetli bir güç kaynağıdır.⁶¹ Kur'ân'da musibetler, insan hayatının bir gerçekliği olarak dile getirilirken aynı zamanda onlar karşısında gösterilmesi gereken tavra da işaret edilmektedir. İnsanın sıkıntılarından kurtulmasına katkı sağlayacak olan bu tavırlar onun için bir teselli kaynağı da olacaktır. Sıkıntılı zamanlarda insana telkin edilmesi gereken en önemli husus onun teselli ve teskin edilmesidir. Bu sebeple sabır, tevekkül, ümit, dua gibi unsurların devreye sokulması son derece önemlidir.

3.1. Sabır

Sabır sözlükte, "engellemek, hapsetmek, dayanmak, kişinin kendine hâkim olarak istediği şeylerden kendisini alıkoyması" gibi manalara gelmektedir.⁶² Terim olarak ise, "üzüntü, başa gelen bela ve sıkıntılara karşı direnç gösterme; her türlü olumsuzluğa karşı gösterilen metanet" olarak tarif edilmektedir.⁶³ Bu kelime Kuran'da çeşitli türevleriyle beraber kırk beş surede toplam yüz üç ayette zikredilmektedir.⁶⁴ Allah'ın emirlerini yerine getirmek, yasaklarından kaçınmak, nefse muhalefet etmek, başa gelen bela ve musibetlere karşı durabilmek, dünya ve âhirette huzurlu bir hayat sürebilmek hep sabır sayesinde olmaktadır. Psikolojik ve toplumsal bunalımlar, stres, maddi ve manevi birçok hastalık, geçimsizlik, başarısızlık, kargaşa ve kaos gibi birçok olumsuz unsurların temelinde sabırsızlık yatmaktadır.

Kuran'ın ifadesine göre musibetleri sabırla karşılayıp Allah'a teslim olanlar, Allah'ın rahmetine ve lütfuna kavuşarak ebedi kurtuluşa ererler.⁶⁵ Sabrın mükâfatının dünyada ve

⁵⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü'l aklî's-selim*, 5/9.

⁵⁸ Neseî, *Medâriku't-tenzil*, 2/237.

⁵⁹ Veli Atmaca, "Eski Medeniyetlerde Günah- Hastalık İlişkisi veya Tanrının Gazabı Meselesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (Haziran 2010),104-107.

⁶⁰ en-Nahl 16/112.

⁶¹ Yıldız, "Kur'ân'a Göre Musibetler", 73.

⁶² Cevherî, *es-Sihâh*, 2/706; İbni Manzûr, *Lisânü'l Arab*, 4/438.

⁶³ Soysaldı, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Allah Kimleri Sever, Kimleri Sevmez* (İstanbul: Rağbet Yayınlar, 2015), 38.

⁶⁴ Abdalbâkî, *el-Mu'cem*, 399.

⁶⁵ el-Bakara 2/155; er- Ra'd 13/22; el-Müddessir 74/7.

ahirette verileceği,⁶⁶ Allah'ın sabredenlerle birlikte olduğu⁶⁷ cennete gidecek olanların bir özelliğinin de sabır olduğu⁶⁸ ve zorluklara karşı sabır gösterilmesi gerektiği⁶⁹ âyetlerde açık bir şekilde bildirilerek sabrın musibetler karşısındaki önemine değinilmiştir. İnsan, dünya hayatında karşılaştığı bela ve musibetlere ancak sabırla karşı koyabilir ve Allah'ın yardımıyla bunlardan kurtulabilir.⁷⁰

İnsanlık tarihine baktığımızda en çok sıkıntılara uğrayan, belâ ve musibetlerle karşılaşanlar peygamberler olmuştur. Hz. İbrahim (as), nübüvvet görevini yerine getirirken büyük sıkıntılar çekmiş, oğluyla⁷¹ ve ateşe atılmakla imtihan edilerek sabrı sınanmıştır.⁷² Hz. Yûsuf (as), kardeşlerinden birçok kötülük görmüş, kuyuya atılmış, babasından ayrı kalmış, iftiralara uğramış ve uzun yıllar zindanda yaşamıştır. O, başına gelen sıkıntılara sabretmiş ve sonunda hak ettiği makama ulaşarak sevdiklerine kavuşmuştur.⁷³ Tebliğ sürecinde birçok sıkıntılara maruz kalan⁷⁴ Hz. Peygamber bu konuda şunları söylemektedir: "Allah yolunda korkutulduğum kadar hiç kimse korkutulmadı ve bana eziyet edildiği kadar hiç kimseye eziyet edilmedi."⁷⁵ Kur'ân'da, ulu'l-azm peygamberlerin sıkıntılara karşı gösterdikleri sabır, hem Hz. Peygamber'e hem de ümmetine örnek olarak gösterilerek bir nevi sabrın tesellideki önemine de işaret edilmiştir.⁷⁶

Fakirlikle ilgili olarak Hz. Peygamberin "Size cennetlikleri haber vereyim mi? Onlar zayıf oldukları ve halk tarafından da zayıf görüldükleri için kimsenin önem vermediği, fakat şöyle olacak diye yemin etseler, isteklerini Allah'ın geri çevirmeyeceği kimselerdir. Size cehennemliklerin kimler olduğunu söyleyeyim mi? Katı kalpli, kaba, cimri ve böbürlenerek yürüyen kibirli kimselerdir"⁷⁷ sözü, fakirlerin sabır yoluyla teselli bulmalarında önemli bir tavsiye niteliği taşımaktadır. Teselli de önemli bir fonksiyonu olan sabrın, tahammül ile karıştırılmaması gerekir. Zira tahammül sabrın ilk aşaması olup⁷⁸ sabra göre daha pasif bir durumu ifade eder. Sabırda aktif bir direniş varken, tahammül de zoraki bir kabulleniş söz konusudur. Dolayısıyla sabırda olayları kabullenmek ve sonrasında çözüm üretmek için bir eylem vardır.⁷⁹ Bu yönüyle kişinin olaylar karşısında göstermiş olduğu tahammül, sabır aşamasına geçmediği sürece bir teselli kaynağı olamamaktadır.

⁶⁶ el-Kasas 28/54; ez-Zümer 39/10.

⁶⁷ el-Bakara 2/153; el-Enfâl 8/46.

⁶⁸ Âl-i İmrân 3/17; el-Furkân 25/75-76.

⁶⁹ el-Mü'minûn 23/111. "Sabrın sonuçları ve mükâfâtı" konusuyla ilgili benzer ayetler için bk. Âl-i İmrân 3/125, 142; el-A'râf 7/137; Hûd 11/11,115; er-Ra'd 13/24; en-Nahl 16/96; el-Mü'minûn 23/111; el-Kasas 28/54; es-Secde 32/24; el-Ahzâb 33/35; ez-Zümer 39/10; el-İnsân 76/12.

⁷⁰ el-Bakara 2/153.

⁷¹ Bk. es-Sâffât 37/102-106.

⁷² Bk. el-Enbiyâ 21/69.

⁷³ Bk. Yûsuf 12/10-100.

⁷⁴ Hûd 11/49,115; Tâhâ 20/130; el-Mümin 40/55; Kâf 50/39; el-Müzzemmil 73/8-10.

⁷⁵ Tirmizî, "Kiyamet", 34.

⁷⁶ Bk. el-Ahkâf 46/35.

⁷⁷ Buhârî, "Edeb", 61; Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-şâhîh* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabiyye, ts.), "Cennet", 47; Tirmizî, "Cehennem", 13.

⁷⁸ Esen Nesibe Ateş - Hasan Kayıklık, "Şehit Ailelerinde, Gazilerde ve Gazi Ailelerinde Sabır ve Dinî Başa Çıkma İlişkisi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1(Haziran 2019), 233.

⁷⁹ Doğan, *Sabır Psikolojisi*, 76.

Kur'ân'da önemle üzerinde durulan ve tesellide önemli bir yere sahip olan sabır çokça teşvik edilmiş erdemli bir davranıştır. Allah (cc), bu davranışı sergileyen kullarını sevmekte (وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ)⁸⁰ ve onlarla birlikte (إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ)⁸¹ olduğunu bildirmektedir. Kur'ân'da; namaz, şükür, takva ve tevekkül gibi kelimelerle birlikte kullanılan sabır; musibete karşı kullanıldığında metanet; nefsanî arzu ve dürtüler için kullanıldığında iffet; çatışma ve savaş durumlarında kullanıldığında şecaat; öfkeyi ve kını yenme yolunda olduğunda hilm; her şeyin azıyla yetinmede kullanıldığında kanaat; geçim sıkıntısına karşı yapıldığında ise zühd olarak adlandırılmaktadır.⁸²

Bir sabır durumu olarak ifade edilen metanet, bütün olumsuz durumlar karşısında kişinin göstermiş olduğu dayanıklılık, sağlamlık, güçlü ve kuvvetli bir duruş sergilemeyi ifade eder.⁸³ Yapılan çalışmalarda bu duyguya sahip olan kişilerin acılar karşısında daha çabuk toparlandıkları ve psikolojik durumlarını daha kısa sürede düzelttikleri görülmüştür.⁸⁴ Metanet duygusunun en zirve noktası hiç şüphesiz peygamberlerde bulunmaktadır. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz Hz. İbrahim (as) ve Hz. Muhammed'in (as) yanı sıra ulül-azm peygamberlerden olan Hz. Nuh (as), Hz. Musa (as) ve Hz. İsa'nın (as) inkârcılara karşı göstermiş oldukları metanet bunun en güzel örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sabır, evrensel değerlerden olup, ahlaki yönüyle olgunluk göstergesi, dinî yönüyle gelişmiş dindarlık belirtisi ve psikolojik iyilik halinin kazanılmasına ve devam ettirilmesine katkı sağlayan, dinî ve seküler olaylar karşısında başa çıkmada yardımcı olan önemli bir teselli aracıdır.⁸⁵ Hastalar üzerinde yapılan çalışmalarda acı ve sıkıntılara sabreden insanların fiziksel ve ruhsal iyileşme süreçlerinin hızlandığı, hastalıklar karşısında dirençlerinin arttığı ve bununla teselli buldukları gözlemlenmiştir.⁸⁶

Dinler; şükür, fedakârlık ve sabır gibi duygularla bireyleri hayatın zorluklarına karşı ayakta tutmakta ve onları motive ve teselli ederek koruyabilmektedir. İnsan, inancı sayesinde karşılaştığı sorunlara, engellere ve güçlüklerle sabırla karşı koyabilmekte, umutsuzluktan, depresyondan kurtularak teselli bulabilmektedir.⁸⁷ Musibetlerin sebep ve hikmetlerini kavrayarak sabredip yollarını düzeltenler için musibetler birer nimete dönüşürken, sabretmeyenler ve bunlardaki hikmetleri göremeyip isyan edenler için yeni günahların işlenmesine kapı açmaktadır.⁸⁸ Bu nedenle Kur'ân, musibetler karşısında sabrı önermekte ve bu sayede insanı teselli ederek ayakta durmasını sağlamaktadır.

⁸⁰ Âli-İmrân 3/146.

⁸¹ el-Bakara 2/153,249; el-Enfâl 8/46,66.

⁸² Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kalem Yayınları, 2006), 855.

⁸³ Osman Nuri Topbaş, *Asrı Saadetten Günümüze Faziletler Medeniyeti* (İstanbul: Erkam Matbaası, 2007), 473.

⁸⁴ Hökelekli, *Psikoloji*, 122-123.

⁸⁵ Mebrure Doğan, *Sabır Psikolojisi-Pozitif Psikoloji Bağlamında Bir Araştırma* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016), 151,158.

⁸⁶ Ali Ayten, *Tanrı'ya Sığınmak- Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma* (İstanbul: İz Yayınları, 2012), 79.

⁸⁷ Cengil, *Depresyonu Önlemede*, 140,143.

⁸⁸ Kara, "Kur'ân ve Sünnette Bela", 55.

3.2. Tevekkül

Kur'ân'ın musibetlerden kurtulmaya ve teselliye yönelik önerilerinden biri de tevekküldür. Tevekkül; aczinin farkına varıp dayanak ve güvence aramak, Allah'a teslim olmak,⁸⁹ kendi güç ve kuvvetine güvenmemek,⁹⁰ insanların elindekine göz dikmeden Allah'a sığınarak, endişe, kaygı ve vesveselerden uzaklaşıp Allah'a güvenmektir.⁹¹

Allah'a tevekkül etmek genellikle vekîl kelimesiyle ifade edilmiştir.⁹² Kur'ân'da tevekkülün en güzel örneklerini peygamberler göstermiştir.⁹³ Ulü'l-azm peygamberlerden⁹⁴ olan Hz. Nuh (as), uzun yıllar peygamberlik yapmış ve tebliği çok az insan hariç kabul edilmemiştir.⁹⁵ Hz. Nuh (as), kavminin yaptığı eziyetlere sabretmiş ve Allah'a tevekkül ederek onlardan korkmadığını, yardım ve zaferin ancak Allah'ın sayesinde olacağını⁹⁶ şu sözlerle dile getirmiştir; *"Nuh'un haberini onlara oku: O, kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Eğer benim (aranızda) bulunmam ve Allah'ın âyetlerini hatırlatmam size ağır geliyorsa, bilin ki ben yalnız Allah'a dayanıp güveniyorum. Siz de ortaklarınızla beraber toplanıp ne yapacağınızı kararlaştırın. Sonra işiniz başınıza dert olmasın. Bundan sonra (vereceğiniz) hükmü, bana uygulayın ve bana mühlet de vermeyin."*⁹⁷ Hz. Nuh'un kavminden gördüğü bütün sıkıntılara rağmen gösterdiği bu tevekkül, başta Hz. Peygamber olmak üzere mü'minler için güzel bir teselli örneği olmuştur.

Hz. Hud (as) da tebliğ sırasında kavminden birçok eziyet görmüş ve Allah'a tevekkül ederek *"O'ndan başka (taptıklarınızın hepsinden uzağım). Haydi, hepiniz bana tuzak kurun; sonra da bana hiç süre tanımayın. Ben, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a tevekkül ettim..."*⁹⁸ demiştir. Hz. Hud'un göstermiş olduğu bu tevekkül, Allah'a yapılabilecek olan tevekkülün zirve noktasını göstermektedir. Zira tek başına bir insanın halkına böyle meydan okuması Allah'a olan güvendedeki kemal noktasını gösterir.⁹⁹ Bazı âyetler müminlere seslenerek, Allah'ın tevekkül edenleri sevdiğini söylemekte ve onlardan Allah'a dayanmalarını isteyerek teselli bulmaları sağlanmaktadır.¹⁰⁰

Kur'ân'da Hz. İbrahim,¹⁰¹ Hz. Şuayb¹⁰² ve Hz. Musa¹⁰³ gibi birçok peygamberin musibetler karşısında gösterdikleri tevekkül ile teselli bulduklarını anlatan epeyce örnek

⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11/736; Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya el-Kazvinî er-Râzî, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979), 6/136; Seyyid Şerif Ali b. Muhammed Cürçânî, *et-Ta'rifât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983), 70.

⁹⁰ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 1091.

⁹¹ Süleyman Uludağ, "Tevekkül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/3-4.

⁹² Bk. Âl-i İmrân 3/173; en-Nisâ 4/171; el-En'âm 6/102; Hûd 11/12; ez-Zümer 39/62.

⁹³ Soysaldı, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Allah*, 44.

⁹⁴ eş-Şûra 42/13; el-Ahzâb 33/7.

⁹⁵ el-Ankebût 29/14-15.

⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmi*, 8/364.

⁹⁷ Yûnus 10/71.

⁹⁸ Hûd 11/55-56.

⁹⁹ Râzî, *et-Tefsîrül-kebir*, 18/365; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/138.

¹⁰⁰ Âl-i İmrân 3/159-160; el-Enfâl 8/2; et-Tevbe 9/51; İbrâhîm 14/12; en-Nahl 16/99,42; et-Tegâbün 64/13.

¹⁰¹ el-Mümtehine 60/4; el-A'raf 7/88-89.

¹⁰² Yûsuf 12/67.

¹⁰³ Yûnus 10/83-85.

bulunmaktadır. Hz. Peygamber de risâleti boyunca sıkıntıya uğramış ve tevekkül ederek “Kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Onların eziyetlerine aldırış etme ve Allah’a tevekkül et. Vekîl olarak Allah yeter.”¹⁰⁴ gibi âyetlerle teselli bulmuştur. Hz. Peygamberin hayatında tevekkülle teselli bulduğuna dair örneklerle rastlamak mümkündür. Ebû Hureyre, Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Kişi evinin kapısından çıktığında görevlendirilmiş iki melek onunla olur ve kişi “بِسْمِ اللَّهِ” dediğinde melekler, “Doğru yola girdin” derler. Sonra kişi “لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ” dediğinde melekler, “korundun” derler. Daha sonra kişi “تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ” deyince de melekler, “işin görüldü” derler. Bu kişiye zarar verecek kimseler ona yaklaştıklarında ise melekler onlara, “Allah (cc) tarafından korunan ve işleri halledilen bu kişiden uzak durun” diyerek onu koruma altına alırlar” buyurmaktadır.¹⁰⁵ Başka bir hadiste de “Her ikisinde de hayır olmasına rağmen Allah (cc) katında kuvvetli mü'min zayıf olandan daha hayırlı ve daha sevimlidir. Sana faydalı olan şeylerde hırsıyla çalış, Allah'tan yardım dile ve zayıflığa düşme. Şayet bir musibetle karşılaşırsan, “keşke şöyle yapsaydım böyle olurdu”, deme. Ancak Allah (cc) böyle takdir etmiş, o istediğini yapandır” de. Zira keşke sözcüğü şeytanın amelini açar.”¹⁰⁶ buyururarak musibet karşısında tevekkülle teselli bulmanın önemini göstermiştir.

Âyet ve hadislerden anlaşıldığına göre Allah (cc) her durum ve koşulda sadece kendisine güvenilmesini, tevekkül edilmesini istemektedir. İnsan öncelikli olarak kul olmanın bilinciyle karşılaştığı meselelerle ilgili yapılması gerekeni yapar sonra işlerini Allah'a havale ederek tevekkül eder ve gerekli olan işleri yapmış olmanın mutluluğuyla ümit ve teselli içinde işlerin sonuçlanmasını bekler. İşler olumsuz bir şekilde sonuçlansa bile sahip olmuş olduğu tevekkül anlayışı onu teselli edecek ve psikolojik sorunlar geçirmesinin de önüne geçecektir.

Tevekkül etme süreci, musibetlerden kurtulmak için dinî başa çıkma yöntemi olarak değerlendirilmektedir.¹⁰⁷ İnsan psikolojisine sakinlik veren tevekkül; insanın, yüce yaratıcı karşısındaki zayıflığını ortaya koyarak, ona yönelmesini ve onun hükmüne rıza göstererek teselli bulmasını sağlayan önemli bir unsurdur.¹⁰⁸ Doğru bir tevekkül anlayışına sahip olanlar olayları iyi şekilde değerlendirir ve ona göre davranışlar sergileyerek içinde bulunduğu durumdan başarılı bir şekilde çıkabilirler.¹⁰⁹

Tevekkül, imanla bağlantısı olan önemli bir unsurdur. Tevekkül sayesinde musibetlere dayanma gücüne kavuşmak, kaza ve kadere razı olmak mümkün olabilmektedir. Zira tevekkül eden kimse işlerin sonucuna razı olduğu için karşılaştığı

¹⁰⁴ el-Ahzâb 33/48.

¹⁰⁵ Tirmizî, “De'avât”, 34; Süleyman b. es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen* (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.), “Edeb”, 112; Ebû Ahmed b. Şuayp Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî* (Şam: Mektebü'l-Matbuâti'l-İslâmi, 1986), “İstiâze”, 30; İbnü Mâce, “Dua”, 18.

¹⁰⁶ İbn Mace, “Zühd”, 14.

¹⁰⁷ Meryem Şahin, “Tevekkül yönelimi ölçeği geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 18/40 (Aralık 2020), 349.

¹⁰⁸ Kasım Karataş - Mustafa Baloğlu, “Tevekkülün Psikolojik Yansımaları”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (Haziran 2019), 112.

¹⁰⁹ Mirza Tokpınar, *Hangi Doğru? Tevekkül, Hadisler Işığında Yeni Bir Tanım* (İstanbul: Kitabı Yayınları, 2010), 151.

sıkıntılardan yana her hangi bir şikâyette bulunmaz.¹¹⁰ Tevekkül; mü'minin inancını canlı tutar, moral, ümit ve teselli vererek bıkmadan, yorulmadan çalışmasına katkı sağlar. Birey ve toplum yaşamında meydana gelebilecek olayların ruhi karışıklıklara sebep olmasını engelleyerek gönüllere huzur, güven ve teselli verir.¹¹¹

Yapılan araştırmalarda insanların sıkıntı, çaresizlik, belirsizlik, beklenti, üzüntü gibi bela ve musibetlerle karşılaştıklarında tevekküle sarılarak teselli bulmaya çalıştıkları görülmüştür.¹¹² Ayrıca tevekkül durumunda olan insanların sabır, ümit, güven, huzur, sığınma, sakinlik, Allah'ın varlığını hissetme, cesaret gibi duygusal tepkilerde buldukları ve dua, azmetme davranışları içine girdikleri görülmüştür.¹¹³ Kur'ân'ın, musibetler karşısında önerdiği tevekkül, insanı teselli etmekte ve yaşamın zorluklarına karşı dayanma gücü vererek onun ayakta kalmasına büyük destek olmaktadır.

3.3. Ümit

Musibetlerden kurtulmak için başvuru teselli kaynaklarından biri de "recâ" yani ümit etmektir. Ümit; bir konuda hırslı, istekli ve beklenti içerisinde olmaktır.¹¹⁴ Ümit; Allah'a iman etmekten ve güvenmekten kaynaklanan kuvvetli ve içten bir beklenti olup imanın yapılanmasında önemli bir yer teşkil eder. Mü'min, ümit ve beklentilerinin ancak her şeye gücü yeten Allah (cc) tarafından gerçekleştirileceğini bilir ve isteklerine kavuşma, korktuklarından emin olma, bela ve musibetlerden kurtulma ümidiyle her zaman Allah'tan yardım ister.¹¹⁵ Kur'ân'da, insanın Allah (cc) ile olan irtibatında korkuyla ümit arasında bir denge gözetmesi istenir.¹¹⁶ Ümit; korkudan sonra oluşan bir duygu olup, arzu edilen şeylerin elde edilmesine ve elemelerin, musibetlerin kalkmasına yönelik bir duygudur.¹¹⁷

Kur'ân'da "recâ" ile ilgili âyetlerin bulunması insanı ümitli olmaya sevk etmiştir. Recâ sözcüğü, Kur'ân'da genellikle inananların Allah'tan beklentilerini, isteklerini, arzularını ifade etmek ve bunların ancak Allah (cc) tarafından gerçekleşmesini ümit etmelerini anlatmak için kullanılmıştır.¹¹⁸ İnkârcıların Allah'tan ümitli olamayışları da "lâ yercûne"¹¹⁹ ifadesiyle anlatılmıştır. Allah'ın kendi zatına merhamet etmeyi farz kılması¹²⁰ kulları için en büyük ümit ve teselli kaynağıdır. Ayrıca Allah (cc) "Ey kendi nefisleri aleyhinde

¹¹⁰ Fikret Karaman, "Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (Haziran 1996), 85-86.

¹¹¹ Karaman, "Tevekkül", 88.

¹¹² Meryem Şahin, *Dini Bir Değer Olarak Tevekkül Yöneliminin Psikolojik Sebep ve Sonuçları Üzerine Araştırma* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 124-129.

¹¹³ Şahin, *Dini Bir Değer*, 130.

¹¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 8/239-240; İsfahânî, *el-Müfredât*, 524

¹¹⁵ et-Talâk 65/2-3.

¹¹⁶ er-Ra'd 13/12; er-Rûm 30/24; es-Secde 32/16.

¹¹⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'ân'da Ümit-İman İlişkisi", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 18 (2007), 159.

¹¹⁸ el-Bakara 2/218; en-Nisâ 4/104; el-İsrâ 17/28, 57; el-Kehf 18/110; el-Ankebût 28/5; el-Ahzâb 33/21; Fâtır 35/29; el-Mümtehine 60/6.

¹¹⁹ Yûnus 10/7, 11, 15; el-Furkân 25/21, 40; en-Nebe' 78/27.

¹²⁰ el-En'âm 6/12.

*asırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin!..*¹²¹ buyurarak kullarını recânın zıddı olan ye'se düşmekten de men etmiştir.

Bela ve musibetler karşısında insanlar çoğu zaman ümitsizliğe, kötümserliğe yani ye'se kapılabilmektedir. Nitekim âyette *"İnsan hayır istemekten usanmaz. Fakat kendisine bir kötülük dokunursa hemen ümitsizliğe düşer, üzülür."*¹²² buyurularak insanın bu özelliğine değinilmiştir. Hâlbuki Kur'ân'da ümitsizlik yasaklanmış ve insanın başına ne gelirse gelsin kendine gelmesi, hayata sarılması ve Allah'a yönelmesi yani "recâ" halinde olması istenmiştir. Ümitsizlik, ummak anlamına gelen "recâ" kelimesinin zıddı olup, umutsuzluğa düşmek, güvenle bağlanacağı kimseden uzaklaşarak ümidini yitirmek gibi anlamlara gelmektedir.¹²³

Hz. Peygamber, insanları ümitli olmaya teşvik etmiş ve "Allah (cc) mahlûkatı yaratmayı hükmettiğinde, Arş'ının üstünde, yanında bulunan bir kitapta tespit edip: Şüphesiz rahmetim, gazabımın önüne geçmiştir, diye yazdı."¹²⁴ buyurarak Allah'ın rahmetinin genişliğini bizlere bildirmiştir. Başka bir hadisinde de "Allah (cc), yüz rahmet yarattı ve bunlardan biriyle mahlûkat kendi aralarında birbirlerine merhamet gösterirler. Doksan dokuz rahmet ise Allah'ın katındadır."¹²⁵ buyurmuş ve insanların Allah'ın rahmet ve mağfiretini kazanabilmeleri için hep ümitli olmaları gerektiğini ifade etmiştir.

Hz. Peygamber, çok hasta olan bir genci ziyaret ettiğinde ona "Nasılsın?" diye sorar. Genç; "Ey Allah'ın Rasûlü! Günahlarımdan korkuyorum ancak Allah'a olan ümidimi de kesmiyorum." der. Bunun üzerine Allah Rasûlü; "Böyle bir durumda mü'minin kalbinde korku ve ümit bir arada bulunursa, Allah ona umduğunu verir ve korktuğu şeylerden emin kılar" buyurur.¹²⁶ Allah'tan ümidini kesmeyen mü'min, teselli bularak hastalık gibi musibetlere karşı koyar, sıkıntıları rahatlıkla aşar ve Allah'a olan ümidi sayesinde hedeflerine ulaşmada cesaret sahibi olur.

Firavun'un emrine karşı gelen ve Allah'a iman eden sihirbazlar, geçmişte işledikleri günahların bağışlanacağını ümit etmişler ve kendilerini teselli ederek *"Zararı yok, mutlaka Rabbimize döneceğiz. İlk iman edenler olduğumuz için de Rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını umarız."*¹²⁷ diyerek başlarına gelen musibete karşı durabilmişlerdir. Allah'tan ümidini kesmeyen mü'min teselli bulur, karşılaştığı bütün bela ve musibetleri rahatlıkla aşar ve daha huzurlu bir hayat sürer.

3.4. Dua

Dua kelimesi sözlükte "دعا" fiilinin mastarı olup çağırarak, istemek, nidâ, seslenmek ve davet etmek¹²⁸ gibi anlamlara gelmektedir. İstilahta ise kulun, Allah'ın yüceliği karşısında

¹²¹ ez-Zümer 39/53; el-Hicr 15/55.

¹²² Fussilet 41/49; el-İsrâ 17/83.

¹²³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 6/259-260.

¹²⁴ Buhârî, "Tevhîd", 15,28,55; Müslim, "Tevbe", 14, (2751); Tirmizî, "De'avât", 112.

¹²⁵ Buhârî, "Edeb", 19; Müslim, "Tevbe", 17-19; Tirmizî, "De'avât", 110; İbn Mace, "Zühhd", 35.

¹²⁶ Tirmizî, "Cenâiz",11; İbn Mace, "Zühhd", 31.

¹²⁷ eş-Şuarâ 26/50-51.

¹²⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 14/257-260; İbn Fâris, *Mu'cem*, 2/279; İsfahâni, *el-Müfredât*, 315.

acziyetini kabul ederek itiraf etmesi, sevgi ve tazim duygularıyla lütuf ve yardımını istemesidir.¹²⁹ Kur'ân'da dua kelimesinin söz, ibadet, nida, yardım isteme ve talep gibi anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz.¹³⁰ Dua fitri bir ihtiyaç olduğundan her insan dua etmeye meyillidir. Bu yüzden Allah (cc), kullarına yakın olduğunu bildirmiş, kendisine dua etmelerini ve bu duaları da kabul edeceğini söylemiştir. *"Kullarım, beni sana sorduklarında, (bilsinler ki), şüphesiz ki ben (onlara çok) yakınımdır. Bana dua ettiğinde, duasına cevap veririm..."*¹³¹

İnsanlar, musibetlerle karşılaştıklarında hem kişilik özelliklerine hem de yetiştiği çevreye göre değişik psikolojik tepkiler verir. Kur'ân'ın, böylesi bir durumda inanan kişiden beklediği ilk tepki Rabbini hatırlaması ve O'na dua ederek sığınması olduğunu öğretir.¹³² Dua, musibetlerden kurtulmak için başvurulmuş önemli bir teselli kaynağı olup insanı ümitsizlik ve karamsarlık duygusundan kurtarır, istek ve beklentilerin ortaya konulmasını sağlar. Zayıf ve çaresizlik içindeki insana ümit ve teselli kaynağı olan dua, aynı zamanda insanın ruhsal yönden kendini güvende hissetmesini sağlayan önemli bir araçtır.¹³³

Kur'ân'daki dua örneklerine bakıldığında başta peygamberler olmak üzere bütün insanların duaya ne kadar muhtaç oldukları duayı bela ve musibetlerden kurtulmak için bir teselli aracı olarak kullandıkları açık bir şekilde görülmektedir. Hz. Âdem (as) ve eşi Hz. Havva yasak edilen ağacın meyvesinden yediklerinde¹³⁴ içine düştükleri durumdan *"Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize rahmet etmezsen kesinlikle hüsrana uğrayanlardan oluruz."*¹³⁵ şeklinde dua ederek kurtulmuşlardır.¹³⁶ Onların bu duasında günahı kabullenme, bağışlanma dileme, pişmanlık duyma, acizliğin farkına varıp Allah'tan yardım dileme ve hüsrana uğramaktan Allah'a sığınma vardır.¹³⁷ Hz. Yâkub (as) oğlu Yusuf'un ölüm haberini aldığı anda *"...Artık (bana düşen) güzelce sabretmektir. Anlattığınız şeyler karşısında (bana) yardım edecek olan, ancak Allah'tır."*¹³⁸ diyerek dua etmiş ve yardımını Allah'tan bekleyerek teselli bulmuştur. Aynı şekilde Hz. Eyyûb (as) da hastalık musibetiyle karşılaştığında teselliye duada ve Allah'a sığınmakta bulmuş ve *"...Başıma bu dert geldi. Sen, merhamet edenlerin en merhametlisin."*¹³⁹ şeklinde dua etmiş ve *"Biz de onun duasını kabul edip kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik ve ona*

¹²⁹ Mehmet Soysaldı, *Kur'ân'da Dua* (İstanbul: Şule Yayınları, 1999), 19; Osman Cilacı, "Dua", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 529-530.

¹³⁰ Alî b. Muhammed İbnü'l-Cevzi, *Nüzhetü'l-a'yûn* (Beyrüt: Müessesetü'r-risâle, 1984), 293; Dua kavramının Kur'ân'daki farklı anlamları için bk., Soysaldı, *Kur'ân'da Dua*, 57-66.

¹³¹ el-Bakara 2/186; el-Mü'mîn 40/60.

¹³² Yıldız, "Kur'ân'a Göre Musibetler", 77.

¹³³ Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982), 195-196; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (Samsun: Sönmez Yayınları, 1993), 74; Hâbil Şentürk, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Esra Yayınları, 1997), 164; Hâbil Apaydın, "İbadet Psikolojisi", *Tabula Rasa: Felsefe-Teoloji* 3/9 (2003), 195; Kasapoğlu, "Kur'ân'da Ümit", 164.

¹³⁴ el-Bakara 2/35-37.

¹³⁵ el-A'râf 7/23.

¹³⁶ el-Bakara 2/37.

¹³⁷ Seyyid Kutub, *Fîzilâli'l-Kurân* (Beyrut: Dâru's-Şuruk, 1991), 3/1270; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2016), 4/178.

¹³⁸ Yûsuf 12/18.

¹³⁹ el-Enbiyâ 21/83.

tarafımızdan bir rahmet ve kullukta bulunanlar için bir ibret olmak üzere aile efradını, ayrıca onlarla birlikte bir mislini daha verdik.”¹⁴⁰ buyurularak duasının kabul edildiği bildirilmiştir.

Hz. Yunus (as) da içinde bulunduğu sıkıntılı durumu¹⁴¹ “... Senden başka ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Ben gerçekten (nefsine) haksızlık edenlerden oldum” şeklinde dua ederek dile getirmiş ve duası da Allah (cc) tarafından “Biz de duasını kabul ettik ve onu sıkıntıdan kurtardık. İşte biz inananları böyle kurtarıyoruz.”¹⁴² buyurularak kabul edilmiştir. Hz. Yûnus’un bu duasında mü’minler için bir teselli örneği vardır. Bununla Allah (cc), pişman olan ve kendisine dua eden Hz. Yûnus’u sıkıntı ve deritten kurtardığı gibi yardım isteyen kullarını da kurtaracağını bildirmektedir.¹⁴³ Hz. Zekeriya (as), kendi yaşlı karısı da kısır olduğu halde¹⁴⁴ evlat sahibi olabilmek için “Rabbim! Bana katından temiz bir nesil ihsan eyle. Kuşkusuz sen duaları işitensin”¹⁴⁵ şeklinde Allah’a dua etmiş “Ey Zekeriyya! Biz sana Yahya adlı bir oğul müjdeliyoruz. Daha önce bu ismi kimseye vermedik.”¹⁴⁶ şeklinde buyrularak duası kabul edilmiştir. Peygamberlerin dua ederek Allah’a sığınmaları inanan kimseler için örnek teşkil etmekte ve dualarının kabul edileceği konusunda teselli vererek onları hayata bağlamaktadır.

Sadece Kur’ân’da değil hadislerde de duaya büyük önem verilmiş ve hadis kitaplarında duayla ilgili “Kitâbu’d-de’avât” gibi özel başlıklar açılmıştır. Hz. Peygamber müslümanları her daim duaya teşvik etmiş ve “Dua, başa gelen veya henüz gelmemiş olan belalara karşı faydalıdır. Ey Allah’ın kulları duaya sarılın”¹⁴⁷ buyurarak musibetlerin öncesinde ve sonrasında dua edilmesini istemiştir. Bir musibet çeşidi olan hastalık sırasında “Allah’ım, şifa verici olan ancak sen’sin. Senden başka şifa verici yoktur. Şifa ihsan eyle!”¹⁴⁸ şeklinde dua edilmesini de tavsiye etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber, müslümanın kardeşi için yapacağı duanın hem kendisine hem de dua ettiği kişiye fayda vereceğini bildirerek duanın tesellideki önemine işaret etmiştir.¹⁴⁹

Musibetler insanı tehdit eden, sınırlarını bozan, moralini sarsan ve cesaretini kıran durumlardır. Böylesi anlarda yapılan dualar insana ruhi bir güç ve canlılık vermekte, korkuların yatıştırılmasına yardımcı olmakta ve insanı teselli ederek şuur düzeyinin yükselmesine, hayata sarılmasına ve ayakta durmasına katkı sağlamaktadır.¹⁵⁰ Dua, insana kendisini duyan, gören ve kendisine cevap verebilecek olan bir varlığın olduğunu hissettirir. Onun sıkıntılarını giderecek, ona yardımcı olacak ve isteklerini yerine getirecek olan bu yüce varlık sayesinde teselli bulur, yalnızlık duygularından kurtulur ve kendisini güvende

140 el-Enbiyâ 21/84.

141 es-Sâffât 37/142-144.

142 el-Enbiyâ 21/87-88.

143 Vehbe Zühayli, *et-Tefsîru’l-münîr* (Beyrut: Dâru’l-Fikru’l-Muâsir, 2007), 17/117-118.

144 Âl-i İmrân 3/39-40.

145 Âl-i İmrân 3/38.

146 Meryem 19/7.

147 Tirmizî, “De’avât”, 101.

148 Buhârî, “Tıp”, 38-40; Müslim, “Selâm”, 67 ; Ebu Dâvûd, “Cenâiz”, 12.

149 Müslim, “Zikir”, 86-87.

150 Salih Gedük, *Kur’ân’da Müminlere Teselli, Moral ve Motivasyon* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 188.

hisseder.¹⁵¹ İnsan sıkıntılarını dua ile Allah'a havale ettiği için rahatlamakta, teselli bulmakta ve çözüm için bir nevi zaman kazanmış olmaktadır.¹⁵²

3.5. Tövbe

Tövbe sözlükte, günahlardan dönmek, pişman olmak gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise, insanın günahından vazgeçmesi, pişmanlığını itiraf ederek kötü olandan iyi olana yönelmesi ve Allah'a itaate dönerek günahı bir daha işlememek üzere söz vermesidir.¹⁵³ Şirk, isyan, hased ve kibir gibi günah olan eylemlerin gerçekleşmesi belki de insanın başına gelebilecek en büyük musibetlerdendir. Böylesi bir durumda "Allah'tan bağışlanma dileyin."¹⁵⁴ "Şüphesiz Rabb'inin bağışlaması geniştir."¹⁵⁵ gibi âyetler insana rehber olmakta ve Allah'ın günahları bağışlayan, tövbeleri kabul eden olduğu bildirilerek O'na yönelmesi istenmektedir. Ayrıca tövbe edenlerin cennete girecek olması,¹⁵⁶ davranışlarını düzelttiklerinde kötülüklerinin iyiliklerle değiştirilmesi¹⁵⁷ günahkarlara büyük bir motivasyon ve teselli vermektedir.

İnsan günah veya hata işlediğinde huzursuz olur, sıkıntı ve bunalım gibi psikolojik durumların içine düşer. Bu musibetten kurtulmak isteyen insan "Ey nefisleri aleyhine aşırıya giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları affeder. Şüphesiz ki O, çok affeden ve çok merhamet edendir."¹⁵⁸ âyetine sığınır ve teselli tövbede bularak günahlarının ağırlığından kurtulup huzur ve moral bulmaya çalışır. Nitekim suçluluk duygusuyla ilgili yapılan araştırmalarda kişi kendisini ruhen kötü hissetmekte ve bunu hafifletmek veya tamamen ortadan kaldırmak için bazı davranışlar sergilemektedir.¹⁵⁹ Hz. Peygamber'in "Günahlarına tövbe eden kimse hiç günah işlememiş gibidir."¹⁶⁰ İfadesinde değer bulan anlayış insanı tövbeye sevk etmekte ve onu teselli ederek Allah (cc) ile tekrar irtibat kurmasına yardımcı olmaktadır.

Tövbe, Hz. Âdem (as) ile başlayan ve bütün insanlar için kıyamete kadar sürecek olan bir teselli kaynağı olmuştur. Hz. Âdem (as) ve eşi "Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi affetmez ve bize merhamet etmezsen şüphesiz hüsrana uğrayanlardan oluruz."¹⁶¹ şeklinde hatalarını dile getirip istiğfar ve tövbe ederek teselli bulmuşlardır. Hz. Nûh (as) ve Hz. Hûd (as) da kavimlerini içinde bulunduğu durumdan kurtulmaları için tövbeye çağırıştır. "Dedim ki: Rabbinizden bağışlanma isteyin; zira O çok affedendir. Üzerinize

¹⁵¹ Ahmet Altun, *Duanın Sırları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 155.

¹⁵² Selma Baş, "Manevi Danışmanlıkta Duanın Bir Destekleme Metodu Olarak Kullanımı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2017), 171.

¹⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/233; İsfahânî, *el-Müfredât*, 169; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 2/77; Muhammed b. Yakûb el-Firûzâbâdî, *Beşâ'iru zevi't-temyîz fi leğâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz* (Kahire: İhyâ't-Türâsî'l-İslâmî, 1996), 2/304, 307-308; H. Mehmet Soysaldı, "İslamda Tövbe", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 2/6 (2001), 81.

¹⁵⁴ el-Bakara 2/199; en-Nisâ, 4/106; el-Mü'min 40/55; Fussilet 41/6.

¹⁵⁵ en-Necm 53/32.

¹⁵⁶ et-Tevbe 9/112; Meryem 19/60.

¹⁵⁷ el-Furkân 25/70-71.

¹⁵⁸ ez-Zümer 39/53.

¹⁵⁹ Jonathan L. Freedman vd., *Sosyal Psikoloji* (Ankara: İmge Kitabevi, 1993), 315.

¹⁶⁰ İbn Mâce, "Zühd", 30.

¹⁶¹ el-A'râf 7/23.

gökten bol bol yağmur yağdırsın, Mallarınızı ve oğullarınızı arttırsın, size bahçeler ihsan eylesin ve sizin için ırmaklar akıtsın."¹⁶² Aynı şekilde Hz. Şuayb (as) da kavmini Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût kavimlerinin başına gelen musibetlerle uyardıktan sonra tövbe ve istiğfara davet ederek Allah'ın onları bağışlayabileceğini bildirmiştir.¹⁶³ Gerek Hz. Âdem (as) ve Hz. Havva'nın tövbeleri gerekse peygamberlerin kavimlerini tövbeye davet etmeleri günahların ferdi ve toplumsal olduğunun bir göstergesidir. Bu nedenle ferdin işlediği günahların karşılığı kişisel bela ve hastalıklar olabilirken, toplumların işledikleri de toplumsal bela ve hastalıklar olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Tövbenin bir kurtuluş ve teselli kaynağı olduğunu gösteren bir hadiste şöyle buyrulmaktadır; "Bir kul günah işlediğinde, 'Rabbim, bir günah işledim beni affet, bana merhamet eyle!' der. Bunun üzerine Allah (cc); 'Kulum günahını bağışlayacak veya cezalandıracak bir Rabb'i olduğunu bildi' der ve 'Ben kulumu bağışladım.' buyurur. Bu durum üç kez tekrar eder. Dördüncüde kul günah işleyip tekrar bağışlanma dileyince Allah (cc); 'Kulum günahını bağışlayacak veya cezalandıracak bir Rabb'i olduğunu bildi, ben de kendisini bağışladım ve merhamet ettim. Artık kulum dilediği işi yapsın!' buyurur."¹⁶⁴ İşte Hz. Peygamberin bu sözleri defalarca günah işlense dahi yine Allah'tan ümit kesilmeden tövbeye devam edilmesi ve teselli bulunulması gerektiğini bildirmektedir. Şunu unutmamak gerekir ki musibetten kurtuluş ve teselli kaynağı olan gerçek tövbe işlenen günaha bir daha dönmemekle mümkün olur. Ehl-i sünnet inancına göre kişinin tövbe ettiği günahı tekrar işlemesi, önceki tövbesini boşa çıkarmaz. Ancak mutezileye göre böylesi bir durum günaha geri dönmek olduğundan önceki tövbeyi boşa çıkarır.¹⁶⁵

Kur'an, tövbe konusunda insanın hem hata yapma ve günah işleme gibi musibetlere düşebileceğini hem de bunlardan vazgeçebilme eğiliminde olmasından hareket etmiş ve onları istiğfara davet ederek teselli ve kurtuluş yolunu göstermiştir.¹⁶⁶ Böylece tövbe, insan için günah musibetinden kurtulma ve yeni bir yaşama yelken açma fırsatı vererek teselli etmiştir. Kur'an, mü'minleri tövbeyle felaha kavuşacaklarını bildirmiş¹⁶⁷ ve bir teselli kaynağı olan gerçek tövbenin de nasuh tövbesi olduğunu açıklamıştır.¹⁶⁸ Hz. Peygamber de "Âdemoğlunun hepsi hatadadır, hata edenlerin en hayırlısı ise tövbe edenlerdir."¹⁶⁹ buyurarak bütün insanların hata yapabileceklerini bundan kurtulma yolunun da tövbe olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber "Pişmanlık tövbedir."¹⁷⁰ buyurarak kişiyi tövbe etmeye teşvik etmiş ve musibetten kurtuluş yolunu da göstermiştir. Zira tövbe, pişmanlık ile başlar ve insan bu durumdan rahatsız olarak utanma duygusu içine girer. Bundan da

¹⁶² Nûh 71/10-12; Hûd 11/52.

¹⁶³ Hûd 11/89-90.

¹⁶⁴ Buhârî, "Tevhîd", 35; Müslim, "Tövbe", 29.

¹⁶⁵ Yahya Yıldırım, *Kur'an'da Mü'min ve Müslümanların Tesellisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 359.

¹⁶⁶ Sare Emanet, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Tövbe-İstiğfarın Süreç ve Yapıları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 26.

¹⁶⁷ en-Nûr 24/31.

¹⁶⁸ et-Tahrîm 66/8.

¹⁶⁹ Tirmizî, "Kıyamet", 50; İbn Mâce, "Zühd", 30; Dârimî, "Rikâk", 18.

¹⁷⁰ İbn Mâce, "Zühd", 30.

ancak ahlaki bir meziyet olan tövbeyle kurtulur.¹⁷¹ Tövbe günahları temizler, kalpleri yumuşatır ve kalplerdeki yaraları tedavi ederek insanı Allah'a yaklaştırır.¹⁷²

İnsan, suç ve günahlarının Allah (cc) tarafından affedilebileceğine olan inancını asla kaybetmemelidir. Çünkü Kur'ân insanların af konusunda karamsar bir tavır içine girmelerini istemez ve bunun önlenmesi için her zaman açık bir kapı olduğunu anlatmaya çalışır. Zira affedilme ümidini yitiren insan daha çok günaha batacaktır. İşte bu nedenle İslam'da, insanları tekrar hayata bağlamak ve onları teselli etmek için tövbe ve af dileme müessesesi kurulmuş ve bunun işlemesi için her şey yapılmıştır.¹⁷³ Allah'a tam bir pişmanlık ve samimiyetle yapılan tövbenin sonucunda kişinin bağışlanarak cennete girme olasılığı olduğu bildirilmiştir.¹⁷⁴ Nitekim bir hadiste "Allah (cc); Ey Âdemoğlu! Sen bana dua ettiğin ve benden ümit ettiğin müddetçe senin hatalarını affederim ve aldırış etmem. Ey Âdemoğlu! Senin günahların göğün bulutlarına ulaşsa dahi sen af dilediğin sürece seni affederim. Ey Âdemoğlu! Sen bana dünyalar dolusu hatalarla gelip bana hiçbir şeyi ortak koşmamış olsan mutlaka seni dünya dolusu aff ile karşılarım."¹⁷⁵ buyurmuştur. Allah'ın, günah işleyen bir kulunun yapmış olduğu tövbeyle sevinmesi ıssız bir çölde devesini kaybeden sonra da tam ümidini kesmişken devesini bulan kimsenin sevincinden daha büyük olduğu hadislerde bildirilmiştir.¹⁷⁶

İnsan, karşılaştığı musibetler sonucunda bazen dünyevi bazen de uhrevî bir cezaya muhatap kılınabilir. Bu muhataplık onu hayatından vaz geçirmemelidir. Böylesine bir suçluluk hissettiğinde tövbe kapısının daima açık olduğunu bilerek Allah'tan af dilemeli ve psikolojik olarak kendini rahatlatmalı ve tövbeyle teselli bulmaya çalışmalıdır.

Sonuç

Tarih boyunca gerek toplumların gerekse bireylerin hastalık, kıtlık, kuraklık, açlık, deprem, kasırga gibi musibetlerle karşı karşıya geldikleri bildirilmektedir. Bu musibetlerin geliş sebeplerine baktığımızda bunların bir kısmı Allah'ın takdiri ile yani kader ve imtihan bağlantılı olup ilahi hikmetler sebebiyle gerçekleşirken büyük bir çoğunluğu da toplumların ve insanın olumsuz davranışları neticesinde meydana gelmektedir. Her iki durumun örneklerini Kur'ân'da bulmak mümkündür. Nitekim peygamberler kavimlerinin veya bireylerin uğradıkları musibetlerden kurtulma yollarını göstermişlerdir.

Kur'ân'da, gerek peygamberlerin gerekse mü'minlerin musibetlerle karşılaştıkları ve bunlara karşı gösterdikleri tutum ve davranışlar örnek olarak anlatılmıştır. Bu durum bizlere bela ve musibetlerin sadece günahlar sebebiyle meydana gelmediğini, bunun kader, imtihan ve insanın davranışlarıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Zira peygamberlerin masumiyeti onları günahlardan uzak tutmuştur. Peygamberler karşılaştıkları musibetler karşısında Allah (cc) tarafından teselli edilmişlerdir. Hatta bu konuda en çok teselli görenin

¹⁷¹ Mehmet İldırar, *Tasavvuf ve Tövbe* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2009), 13-21.

¹⁷² Mehmet İldırar, *Nefis Terbiyesi ve İlahi Huzur* (İstanbul: Semekand Yayınları, 2010), 19.

¹⁷³ Bayraktar Bayraklı, "Din Eğitimi İhtimal İlkesi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 1 (1994), 11.

¹⁷⁴ et-Tahrîm 66/8.

¹⁷⁵ Tirmizî, "De'avât", 109.

¹⁷⁶ Buhârî, "De'avât", 4; Müslim, "Tövbe", 1; Tirmizî, "Dua", 108.

Hz. Peygamber olduğunu söylemek yanlış olmaz. Allah'ın onlar için vermiş olduğu tesellilerin sadece peygamberlere has olduğunu iddia etmek hata olur. Peygamberler Allah'ın teselli edici âyetleri yanında musibetlerden kurtulmak için sabır, tevekkül, ümit, dua ve tövbe gibi unsurlara sarılarak teselli bulmuşlar ve bu konuda bizlere de örnek olmuşlardır.

Hastalık, fakirlik ve başarısızlık gibi musibetlerle karşılaşan insanların yapması gereken ilk şey sabır ve metanet içinde olmak, durumundan Allah'ın haberdar olduğunun bilinciyle hareket ederek Ona sığınıp tevekkül, dua ve ümitle teselli bulmaya çalışmaktır. Haksız yere zulme uğrayanları teselli eden şey ise ahiret inancının varlığı ve bunu yapanların Allah (cc) tarafından cezalandırılacaklarının bilinmesidir.

Musibet ile teselli arasında sıkı bir ilişki vardır. Her musibetin bir tesellisinin olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira teselli olmadan musibetlere katlanmak neredeyse imkânsızdır. Teselliler insanları musibetlere karşı ayakta tutmakta, hayata karşı dayanma gücü vermekte ve psikolojik olarak dengede tutmaktadır.

Kaynakça

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Ḳur'ânî'l-Kerîm*. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1945.
- Ağırkaya, Güven. "Belâ-Musibetler Üzerine Fıtrat Eksenli Bir Okuma". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Aralık 2020), 31-64.
- Aldemir, Halil. *Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygambere Yapılan Teselliler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Altun, Ahmet. *Duanın Sırları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Ḳur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-meşânî*. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Apaydın, Hâilil. "İbadet Psikolojisi". *Tabula Rasa: Felsefe-Teoloji* 3/9 (2003), 181-198.
- Ateş, Esen Nesibe-Kayıklık Hasan. "Şehit Ailelerinde, Gazilerde ve Gazi Ailelerinde Sabır ve Dinî Başa Çıkma İlişkisi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1(Haziran 2019), 225-236.
- Atmaca, Veli. "Eski Medeniyetlerde Günah-Hastalık İlişkisi veya Tanrının Gazabı Meselesi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (Haziran 2010), 99-121.
- Ayten, Ali. *Tanrı'ya Sığınmak-Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yay. 2012.
- Baş, Selma. "Manevi Danışmanlıkta Duanın Bir Destekleme Metodu Olarak Kullanımı". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (Haziran 2017), 161-198.
- Bayraklı, Bayraktar. "Din Eğitiminde İhtimal İlkesi". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 1 (1994), 1-20.
- Beydâvî, Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1997.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şâhih*. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavku'n-Necât, 2001.
- Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l-beyân fi tefsîri'l-Ḳur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2010.
- Cengil, Muammer. "Depresyonu Önlemede Dini İnancın Koruyucu Rolü". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/3 (Haziran 2003), 129-152.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- Cilacı, Osman. "Duâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/529-530. İstanbul: TDV Yay., 1994.
- Cürcânî, Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Çağrı, Mustafa. "Musibet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/255-256. Ankara: TDV Yay., 2020.
- Dârimî, Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen*. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Muğni, 2000.
- Doğan, Mebrure. *Sabır Psikolojisi-Pozitif Psikoloji Bağlamında Bir Araştırma*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016.
- Emanet, Sare. *Din Eğitimi Açısından Kur'ân'da Tövbe-İstiğfarın Süreç ve Yapıları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *es-Sünen*. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed Mustafa. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.
- Erginli, Zafer. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınları, 2006.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'küb. *Beşâ'iru zevi't-temyîz fi letâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz*. Kahire: İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1996.
- Freedman, J.L. vd. *Sosyal Psikoloji*. Ankara: İmge Kitabevi, 1993.
- Gedük, Salih. *Kur'ân'da Müminlere Teselli, Moral ve Motivasyon*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

- Hökelekli, Hayati. *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler*. İstanbul: DEM Yayınları, 2013.
- Ildırar, Mehmet. *Tasavvuf ve Tövbe*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2009.
- Ildırar, Mehmet. *Nefis Terbiyesi ve İlahi Huzur*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2010.
- İbnü'l Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 2000.
- İbnü'l Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Nüzhetu'l-a'yûn*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1984.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed. *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sader, 1994.
- İsfehânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Râgıb. *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992.
- Kara, Necati. "Kur'an ve Sünnette Bela-Musibet". *Ekev Akademi Dergisi* 1/3 (Kasım 1998), 33-58.
- Karaca, Faruk. *Ölüm Psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Karagöz, İsmail. *Kuran'a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 1996.
- Karaman, Fikret. "Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (Haziran 1996), 67-92.
- Karataş, Kasım - Mustafa Baloğlu. "Tevekkülün Psikolojik Yansımaları". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (Haziran 2019), 110-118.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'da Ümit-İman İlişkisi". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 18 (2007), 155-176.
- Kaya, Süleyman. *Kur'an'da İmtihan*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Koçak, Zeki. "Müslümanlar Musibetler Karşısında Nasıl Davranmalı?". *Diyanet İlmî Dergi* 56 (2020), 937-980.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'u li-Ahkâmî'l-Kur'an*. 20 Cilt. Kahire: Daru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'an*. 6. Cilt. Beyrut: Dâru's-Şark, 1991.
- Musahan, Ali Yıldız. "Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi". *Ekev Akademi Dergisi* 20/66 (2016), 129-142.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şâhih*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabiyye, ts.
- Nesâî, Ebü Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. 8 Cilt. Şam: Mektebü'l-Matbuâtî'l-İslâmî, 1986.
- Nesefî, Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve haqâ'iku't-te'vîl*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalemü't-Tayyib, 1998.
- Parlatır, İsmail vd. "Teselli". *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 1998.
- Pazarlı, Osman. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. Samsun: Sönmez Yayınları, 1993.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *et-Tefsîrü'l-kebîr (Mefâtîhu'l-ğayb)*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1998.
- Semerkandî, Muhammed b. İbrâhîm. *Bahrü'l-'ulûm (Tefsîru Ebi'l-Leyş es-Semerkandî)*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Soysaldı, H. Mehmet. "İslamda Tövbe". *asavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 2/6 (2001), 81-90.
- Soysaldı, H. Mehmet. *Kur'an-ı Kerîm'e Göre Allah Kimleri Sever, Kimleri Sevmez*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- Soysaldı, H. Mehmet. *Kur'an'da Dua*. İstanbul: Şule Yayınları, 1999.

- Şahin, Meryem. "Tevekkül Yönelimi Ölçeği Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Değerler Eğitimi Dergisi* 18/40 (Aralık 2020), 345-369.
- Şahin, Meryem. *Dini Bir Değer Olarak Tevekkül Yöneliminin Psikolojik Sebep ve Sonuçları Üzerine Araştırma*. Bursa: UÜSBE, Doktora Tezi, 2018.
- Şentürk, Habil. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Esra Yayınları, 1997.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tirmizî, İsâ b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebe, 1975.
- Tokpınar, Mirza. *Hangi Doğru? Tevekkül, Hadisler Işığında Yeni Bir Tanım*. İstanbul: Kitabi Yayınları, 2010.
- Topbaş, Osman Nuri. *Asrı Saadetten Günümüze Faziletler Medeniyeti*. İstanbul: Erkam Matbaası, 2007.
- Uludağ, Süleyman. "Tevekkül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/3-4. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Yaparel, Recep. "Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1994), 275-299.
- Yazır, Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 6. Basım, 2016.
- Yıldırım, Yahya. *Kur'ân'da Mü'min ve Müslümanların Tesellisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Yıldız, İbrahim. "Kur'ân'a Göre Musibetler Karşısında İnsanların Psikolojik Tutumları". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Aralık 2020), 66-97.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. 40 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hidaye, ts.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf 'an haķâ'iki ğavâmiẓi't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabi, 1986.
- Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikru'l-Muâsır, 2007.